

Sárvári Balázs

A kínai gazdaság- és geopolitika reorientációja, 1978–1992

A világ- és a polgárháború végével Peking előtt megnyílt a tér, hogy a szovjet modell adaptációjával maga is a kommunista gazdaság- és társadalompolitika mentén szervezze meg önmagát. Kezdetben Kína az „egy oldalra hajlás” elvét követte, azaz külkapcsolatait a szocialista országokra fókuszálta. Eurázsia két óriásának gazdaságpolitikai összefogása, valamint közös ideológiai háttérük hosszú távú koalíció kialakulásának lehetőségét vetítette előre. Mao azonban más integrációs ívet választott: az ideológiát tekintve antagonistá pólus, az Egyesült Államok gravitációs terébe ágyazta Kína felzárkózását. Az integrációs modellváltástól a hosszú távú politikai stabilitáshoz és a robusztus növekedéshez Deng Xiaoping reformjai mentén vezetett az út.

Bevezetés

Az „egy oldalra hajlás” és a kommunista tömb összefogása volt kiolvasható abból, hogy Mao első külföldi látogatása Moszkvába vezetett, ahol hosszú távú biztonság- és gazdaságpolitikai szerződést írt alá a szovjet vezetőkkel. Ennek részeként Kína 300 millió dollár (amelyet hamarosan további 117,1 millió rubellel toldottak meg) értékű hitelkerethez jutott, amelyet 5 év alatt egyenlő részletekben és 1%-os kamattal vehetett föl, és 10 év alatt kellett törlesztenie nyersanyag, tea, arany, illetve pénz formájában.¹ Az egyértelműen nem piaci kondíciójú konstrukció mellett a Szovjetunió közel 6000 szakértőt (köztük rengeteg mérnököt; létszámuk a következő évek során közel duplájára emelkedett) küldött, hogy így támogassa Kínát a nehézipari létesítmények beüzemelésében és a szovjet háttérű berendezések használatában.² A megállapodás hivatalosan 30 évig volt érvényben, ám a törésvonalak már az 1960-as

¹ LI 1964; MADDISON 2007.

² LI 1964.

években láthatóvá váltak, Kína ugyanis már az együttműködés első éveiben felismerte, hogy az „egy oldalra hajlás” számos kockázatot jelent számára, amelyek közül az alábbiakban három kulcskockázatot emelünk ki.

Történelmi léptékben a legfontosabb, hogy nem következett belőle, hogy visszakereshetné nemzetközi befolyását. A kínai civilizáció önazonosságának része, hogy a 19. század második feléig, az ópiumháborúig az általa ismert világ urának tekintette magát. Kínának mozgástérre volt szüksége saját identitásának megerősítéséhez, ami összeegyeztethetetlen volt azzal, hogy még a szocialista tömbön belül sem számíthatott első számú hatalomnak.

A kockázatok közé tartozott továbbá a tömbön belüli ideológiai és politikai konfliktus is. E téren a fordulópontot az jelentette, hogy 1956. februárban Hruscsov a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusán mondott beszédében elítélte a sztálini bűnöket.³ A Sztálin-ellenes hangulat nem csupán belpolitikai irányt jelölt ki, hanem külpolitikai üzenet is volt azzal kapcsolatban, hogy milyen súlyba lehet Maónak, akit a keleti tömbön belül „Kína Sztálinjának” tartottak.

Az alárendelt szerepből való kitörés és az ideológiai konfliktus mellett Pekingnek gondoskodnia kellett a fenntartható biztonságpolitikai pozíció kialakításáról is, amely lehetővé teszi, hogy erőforrásainak mind nagyobb részét tudja a gazdasági fejlődés (azaz nem a honvédelem) szolgálatába állítani. Amennyiben Mao a szovjet modellt követve törekedett volna Kína megerősítésére, akkor nem csupán gazdasági tekintetben került volna függőségbe, de az Amerikával szembeni pozíció elfoglalásával katonai szinten is Moszkva árnyékában ragadt volna, és erőforrásainak is mind nagyobb részét kellett volna a biztonságpolitikához igazítania. Ezzel szemben Kína új integrációs pályát választott.

Integráció

A moszkvai kényszerpálya elkerülése vezérelvvé vált, így Kína a Szovjetunió és Amerika mellett önálló külpolitikai profil létrehozására törekedett. Ez váratlan fejlemény volt az 50-es évek várakozásaihoz képest, ám újabb szembenállás lehetőségét hordozta magában. Az amerikai és a szovjet szövetségek mellett a harmadik világ országaira fókuszáló kínai külpolitika képe újabb nemzetközi koalíció kialakulását vetítette előre, ami jelentős instabilitást hozott volna a világrendbe. Az amerikai érdek ennek elkerülése volt. Legfőbb stratégiai céljuk az volt, hogy megfékezzék a szovjetek

³ KISSINGER 2014.

erejét. Egyszerre tartottak attól, hogy a két kommunista vezetésű óriás utat talál a kompromisszumhoz, valamint attól, hogy egy szovjet támadást követően Moszkva bábkormányt ültet a Kínai Népköztársaság élére. A hidegháborús keretben a szovjet–kínai szövetség minden bizonnyal a transzatlanti hatalmi központtal szemben fogalmazta volna meg magát. Ez a jövőkép radikális biztonságpolitikai kihívással, újabb világháborús szintű konfliktussal fenyegetett. Mindezen kockázatok együttesen Amerikát a Kínával való együttműködés felé terelték, és arra ösztönözték Nixont, hogy kijátssza a kínai kártyát, azaz nyisson Peking felé.⁴

A hivatalos kapcsolatfelvételig számos apró, olykor komikus eseménysor vezetett el. Varsóban az amerikai nagykövet közeledésére a kínai ügyvivő úgy megjijedt, hogy menekülni kezdett, s csak ezután sikerült elérnie az amerikai félnek, hogy létrejöjjön az egyeztetés 1970. február 20-án közte és a kínai diplomata között. Kissinger első látogatása, valamint Nixon hivatalos pekingi útja fordulópont volt mind Amerika és Kína külpolitikája, mind a hidegháború dinamikája szempontjából. A Nixon kínai megbeszéléseiről beszámoló sanghaji kommuniké, valamint a két ország 1973-as közleménye közös stratégiai célokat fogalmazott meg. A régiós hegemoniára való törekvéssel és a világuralmi ambíciókkal szembeni elköteleződés üzenet volt Moszkvának is, de annak kölcsönös elismerését is jelentette, hogy az ideológiai szembenállás dacára is van lehetőség az amerikai–kínai együttműködésre. A 70-es évek második fele nem hozott újabb áttörést a bilaterális kapcsolatokban, de ez nem jelentett visszalépést, mivel egybeesett többek között Nixon bukásával és Mao halálával is.

Kína új nemzetközi pozíciója azért is volt korszakos fordulópont, mert utat nyitott számára a világgazdasági integrációhoz. A szovjet gazdasági modell másolása helyett mozgástér nyílt az önálló gazdaságpolitika kialakítására és ennek részeként külföldi tőke, módszertan és termékek átvételére. Ezek megvalósulására természetesen belső és külső döntések sorára volt még szükség, ami reformkényszert jelentett.

Reform

Az irányváltáshoz szükséges belső átalakulás és a külkapcsolatokban a járatlan utak keresésének gondolata tükröződik abban, hogy a belső folyamat a reform és a nyitás hívószava köré épült.

A Deng kiemelkedése nyomán kibontakozó reformokhoz irányadóak voltak a jugoszláviai és a magyarországi reformok, és nagymértékben támaszkodtak a régió

⁴ KUZMIN 1979.

tapasztalataira, így Kornai János, Ota Šik (cseh) és Włodzimierz Brus (lengyel) elemzéseire is. A reformok első korszakán belül három periódus különült el. Az 1978-tól 1984-ig tartó időszakban teljesedtek ki a falvakat érintő változások. Ezt követően az 1989-ig tartó években már piacvezérelt reformintézkedéseket alkalmaztak, amelyek ekkor érték el a városokat.⁵ Az 1989-es Tienanmen téri vérengzés megakasztotta a reformfolyamatot, ám nem jelentett stratégiaváltást. A reformidőszak első korszaka végpontjának azért tekintjük itt 1992-t, mivel „a reformok 1989–1991-es megtorpanását követően azok egy nagyon különböző tervezet mentén kezdődtek újra”.⁶

Az új gazdaságpolitikai programnak úgy kellett a világgazdaságban is versenyképes munkaerő-kapacitássá formálnia a nélkülözéshez szokott és képzetlen kínai munkaerőt, hogy közben megőrizi a politikumban a folytonosságot és a stabilitást. Az ezen célkitűzések közti feszültség forrása kettős. Egyfelől a hatékonyság javulásához szükség volt arra, hogy a gazdasági folyamatokon belül csökkenjen a bürokratikus eljárások (például puha költségvetési korlát)⁷ súlya, azaz a Kínai Kommunista Párt (KKP) szerepe. Másfelől Peking minden erejét bevetette, hogy a politikumban elkerülje a liberalizációt – az 1989-es vérengzés jelentette e téren a legdrámaibb erődemonstrációt.

A reformok valóban radikális átalakulást hoztak. A termelési rendet átformálták a kollektív gazdálkodásból a felelősségi központok rendszerébe való átmenettel.⁸ Jelentősen emelkedtek az agrártermények árai is, amihez hozzátartozott, hogy módosították a kvótán felüli állami felvásárlási árakat. Ráadásul a kvóta feletti ár már inkább a piaci árszínhez esett közel, mintsem a kvótaárhoz.

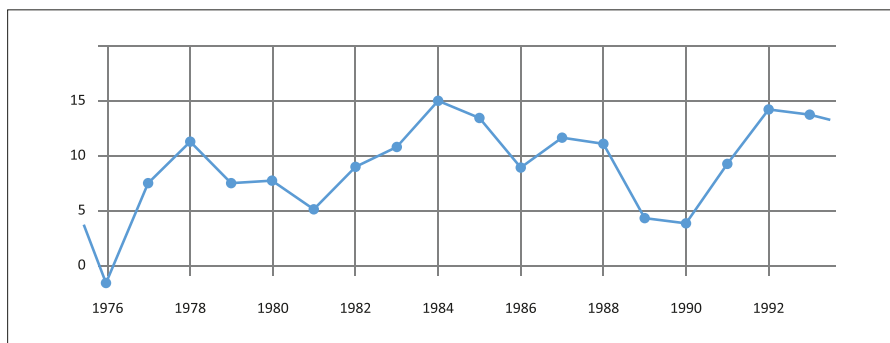
Amiként a kihívás, úgy a megoldás lényege is a kettősségben rejlett tehát: míg a gazdaságban már tér nyílt a piacgazdasági eszközök alkalmazásának, addig az elosztásban továbbra is a szocialista elvek érvényesültek. Deng modellváltása szakítást jelentett a Mao-korszak folyamatos forradalmával és a nyomorral, a gyakori éhínségekkel is. A gondolati ugrást az a felismerés jelentette, hogy a politikai stabilitást nem csupán ezen eszközökkel lehet fenntartani Kínában, hanem lehetséges ez olyan gazdasági modernizáció mentén is, amely nélkülözi a politikai intézményrendszerbeli reformokat, azaz a demokrácia és a politikai szabadság kiterjesztését. Ebben az új korszakban Kína egysége már nem függött az egyéni érdekek teljes kontrolljától, lehetővé vált azok korlátozott és felügyelt ütköztetése is.

⁵ FANG 2001.

⁶ NAUGHTON 2009: 7.

⁷ KORNAI 2014.

⁸ ZHU 2012.

1. ábra. A kínai GDP növekedési üteme, 1976–1992

Forrás: Macrotrends 2023

Növekedés

A változtatások és a világgazdasági integráció felé tett lépések révén a gazdaság már nem a nyersanyagexportra épült (mint Deng egyik riválisának, Huának a 10 éves tervében), hanem az ipari termelésre. Deng egyszerre alapozta a termelést a nagy lélekszámú, alapvetően képzetlen munkaerő-kapacitásra és az azt lekötni képes modern (nyugati) technológiára. Ezek együttese és a piaci ösztönzők erősödése fellendítette az innovációt, és új növekedési pályára állította a kínai gazdaságot.

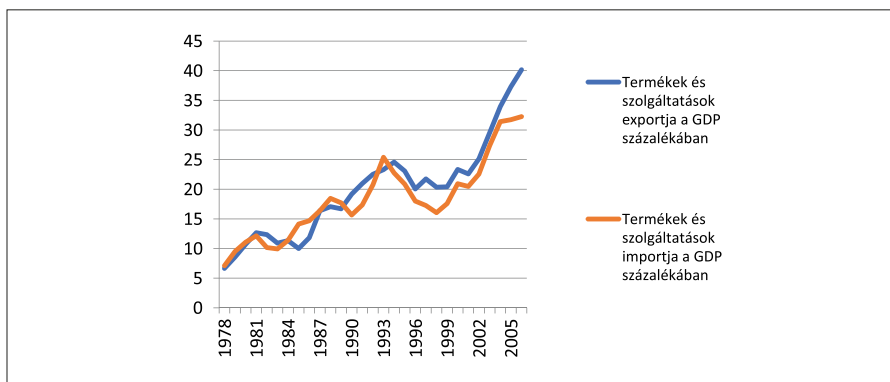
A reformok első korszakának növekedési rátái az 1. ábrán láthatók. Ezen belül elválík egymástól a falvakra fókuszáló 1978–1984-es, majd az 1989-ig tartó periódus és a reformok megtorpanása, amely a reformok második korszakának kezdetéig, 1992-ig tartott.

A növekedés mértékét és a reformok első hullámának agrárius jellegét jelzi, hogy 1978 és 1984 között a vidéki lakosság egy főre jutó fogyasztása 51%-kal nőtt.⁹ Ennek forrását az árliberalizáció adta, amelynek köszönhetően megduplázódott a paraszti munkát végzők jövedelme.¹⁰ A mezőgazdaság teljes termelékenysége éves átlagban úgy is 5,62%-kal nőtt, hogy eközben az agrárfoglalkoztatottak aránya a munkavállalók között 69-ről 50%-ra esett,¹¹ ami a reformok strukturális mélységét is mutatja. A növekedési sikerek további reformokat készítettek elő. Az 1984-es rekordtermés hatására több mint 30 év után megszüntették a mezőgazdaságra előírányzott tervszámok alkalmazását és eltörölték a kötelező beszolgáltatás rendszerét is.

⁹ HUANG 2012; RISKIN 1987.

¹⁰ KISSINGER 2014; ZHU 2012.

¹¹ ZHU 2012.

2. ábra. A kínai export és import GDP-hez mért aránya (%)

Forrása: The World Bank 2009 alapján saját szerkesztés

A növekedés dinamizálásához elengedhetetlen volt a külkereskedelem liberalizációja. A külső piacok felé való nyitás előtt a termékek és a szolgáltatások exportjának részaránya a GDP-hez az 5–10%-os sávban mozgott, majd innen közel négyszeresére nőtt ez az érték 1992-re (lásd 2. ábra).

Világgazdasági átalakulást hozott, hogy a kínai gazdaságban a külkereskedelem immár stratégiai jelentőséget kapott. Korábban importoldalon lényegében csak hiánytermékek és fejlett technológia szerepelt, és az export fő funkciójának az import finanszírozását tekintették. Az új irányvonal elsősorban már a külföldi piacok kiszolgálására hangolta a termelőkapacitásokat. Ennek eredményeként 1980-ban mérték első ízben nyitottabbnak a kínai gazdaságot az amerikaiénál (21,45% vs. 20,45%). A következő években változatlan maradt a kínai gazdaságstratégia külső orientációja, így a reformok első korszakának végén már közel kétszer olyan nyitott volt a kínai gazdaság, mint az amerikai (41,52% vs. 23,37%).

Befejezés

Az integrációval és reformokkal kapcsolatos döntések hatása gyakran közép- vagy hosszú távon válik csak világossá. A kínai gazdaság- és geopolitika 1978–1992-es reformkorszaka azonban azon példák sorába tartozik, amelyek esetében az új integrációs pálya és a reformok azonnal és mérhetően járulnak hozzá a gazdaság növekedéséhez. A Mao által választott integrációs pálya formálta térben valósította meg Deng azokat a reformokat, amelyek révén Kína képes volt hosszú távú növekedési pályára állni, és elkerülni a szovjet típusú összeomlást.

Felhasznált irodalom

- FANG, N. (2001): A kínai reform és nyitás, valamint a külgazdaság és külkereskedelem kapcsolata. *EU Working Papers*, 4, 51–61.
- HUANG, Y. (2012): How Did China Take Off? *Journal of Economic Perspectives*, 26(4), 147–170. Online: <https://doi.org/10.1257/jep.26.4.147>
- KISSINGER, H. (2014): *Kínáról*. Ford. Magyarics Tamás. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- KORNAI J. (2014): *A puha költségvetési korlát*. Budapest: Pesti Kalligram.
- KUZMIN, V. V. (1979): *A kínai kártya: Kína az amerikai imperializmus stratégiájában*. Budapest: Kossuth.
- LI, Ch.-M. (1964): China's Industrial Development, 1958–63. *The China Quarterly*, 17, 3–38. Online: <https://doi.org/10.1017/S0305741000041643>
- Macrotrends (2023): *China GDP Growth Rate 1961–2023*. Online: <https://www.macrotrends.net/countries/CHN/china/gdp-growth-rate>
- MADDISON, A. (2007): *Maddison-Chinese Economic Performance in the Long Run*. Paris: OECD. Online: <https://doi.org/10.1787/9789264037632-en>
- NAUGHTON, B. J. (2009): *China: Economic Transformation Before and After 1989*. Online: <https://pdfs.semanticscholar.org/02e5/b77c98d6afef55a5cc1b7focfo425a1c44a0.pdf>
- RISKIN, C. (1987): *China's Political Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- SÁRVÁRI B. (2017): *A kínai felzárkózás gazdaságpolitikai és geopolitikai vonatkozásai 1949-től 2007-ig*. PhD-disszertáció. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- THE WORLD BANK (2009): *World Development Indicators 2008*. Online: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7386-6>
- ZHU, X. (2012): Understanding China's Growth: Past, Present and Future. *Journal of Economic Perspectives*, 26(4), 103–24. Online: <https://doi.org/10.1257/jep.26.4.103>